Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak

Ali Bademci

ÖTÜKEN

Ali Bademci; 1 Mart 1949'da Hatay Şenköy(Şeyhköy)'de doğdu. İlkokulu burada, orta ve liseyi Antakya'da, yüksek tahsilini Adana'da (Ekonomi) yaptı. Bir ana-babadan 5'i erkek 8'i kız 13 çocuklu bir ailenin en büyüğüdür. Uzun yıllar "**gazetecilik**" mesleğini icra eden Ali Bademci 12 Eylül 1980 günü **Hergün Gazetesi Adana Temsilcisi** iken gözaltına alınmış ve tutuklanmıştır. **MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası**'nın **171** numaralı sanığı olarak yargılandığı davadan beraat etmiş ve 1994'te emekli olmuştur. Evli üç çocuk babasıdır ve Adana'da yaşamaktadır. Eserleri ile ilgili olarak TRT ve Habertürk TV gibi TV programlarına konuk olmuştur. Ayrıca Taşkent'te 2001 yılında yayımlanan ve yardımcı ders kitabı mahiyetinde olan *Özbekistan'ın Yengi Tarihi* adlı devlet neşriyatında da "Basmacılar"ın Kızılordu'ya yenilerek canlarını önce Afganistan sonra Türkiye'ye atan millî mücadele hatıralarına yer verilirken Ali Bademci'nin yayına hazırladığı *Türkistan'da Enver Paşa'nın Umumi Muhaberat Müdürü Molla Nafiz'in Hatıraları: Sarıklı Basmacı kitabından* geniş alıntılar yapılmıştır. 2014 yılı "**Türk Ocakları Nevzat Kösoğlu Armağanı**" sahibidir.

Eserleri

1917-1934 Türkistan Milli İstiklal Hareketi Korbaşılar ve Enver Paşa (2 Cild), Ötüken Neşriyat, 2008 (Birinci Baskı, Kutluğ Yayınları, 1974).

Türkistan'da Enver Paşa'nın Umumi Muhaberat Müdürü Molla Nafiz'in Hatıraları: Sarıklı Basmacı, Ötüken Neşriyat, 2010.

Cengiz Ve Yasası-Timur ve Tüzükatı, Ötüken Neşriyat, 2012.

12 Eylül İşkencesinde Ülkücü Bir Gazetecinin Dramı, Ötüken Neşriyat, 2013.

Irak'da Türkmen Dramı, Togan Yayınları, 2014

Bu Kitabı Bizlere İlk Bayır-Bucaklılık Duygusunu Veren,
Her Zaman ve Her Çalışmamızda Elimizden Tutan
Muhterem Prof. Dr. Mustafa Kafalı
ve Dağınık Yazılarımı Toplayarak
Bunların Kitaplaşmasını Israrla İsteyen
Eşi Sevgi Kafalı'ya
Armağan Ediyorum.
Allah Onlara Uzun Ömür Versin.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 11

Birinci Bölüm
Türklerden Önce Suriye

A) Coğrafî Durum ve İlk Yerleşikler 17
B) Dinler ve Mezhepler Ülkesi 23
C) İslâm ve Abbasîler'e Kadar Arap Dönemi 26

İkinci Bölüm
Türkler Suriye'de

A) Abbasîler Devri 35
B) Fatimîler Dönemi 46
C) Büyük Selçuklular Devri 54
C) Anadolu Selçukluları ve Haçlı Dönemi 65
E) Cengiz ve Timur Dönemi 76
F) Memluklar Dönemi 80
G) Karakoyunlular ve Akkoyunlular Dönemi 84
H) II. Meşrutiyete Kadar Osmanlı Dönemi 104
I) 1908-1918 Osmanlı Dönemi 115
İ) Manda Devri 138
J) Bağımsız Suriye 149
K) Baas Devri 154

Üçüncü Bölüm
Bugünkü Suriye

A) Şiî Guruplar 161
B) Nusayrîler 164

C) Dürzîler 167
D) Hıristiyan Gruplar 170
E) Yezidî-Yahudi-Çerkezler 172
F) Kürtler 174
G) Halep Türkmenleri 180
H) Hums-Hama Türkmenleri 190
I) Cezire-Şam(Golan)-Lübnan-Havran-Ürdün Türkmenleri 193

Dördüncü Bölüm
Bayır-Bucak Türkmenleri

A) Konumu ve Önemi 201
B) Anavatan Parçası 208
C) Son 75 Yıl 229
Ç) Sosyal ve Kültürel Hayat 233
D) Bayır Bucak Mutfağı 237

Sonuç 241
Bibliyografya 245

Ekler

Gerçek ve Muhayyel Suriye Haritaları 251
Bayır-Bucak Albümü 259

Dizin 271

Önsöz

Mart 2011'de başlatılan Suriye Olayları ülkeyi kan gölüne çevirmiştir. Bu kitabın mevzuuna uygun olarak olaylarda sadece Türk ve Türkmenler'den 20.000 insanımız şehid edilmiş, 300.000 Türk ve Türkmen de başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelere sığınmıştır. Türkiye'de 50.000 civarında sığınmacı Türk misafir edilmektedir. Bizim kuşağın mensupları şu işin şuurundadır ki, Cumhuriyet dolayısiyle sınırlarımızın ötesinde kalan veya Anadolu dışında devletleri elinden alınan, kısaca "Dış Türkler" olarak anılan soydaşlarımızın çilesi bizim "İlk aşkımız"dı. İşte âcizane bu satırların yazarı da daha küçük yaşlarda büyük ilgi duyarak "Türkistan Tarihi"çalışmaya başlamış ve ürünlerini ortaya koymuştur.

"Dış Türkler" konusunda çalışanlar yaptıkları araştırmalarında hep "Suriye Türkleri"nden bahsetmelerine rağmen ne yazık ki şumüllü bir araştırma ortaya konamamıştır. Bölgenin insanı olarak arkadaş ve dostlarım bir yıldan beri neden böyle bir çalışma yapmadığımı sual eylediklerinde hep daha ehliyetli insanların bunu yapması gerektiğini ifâde etmişimdir. Fakat maalesef bu konularda "Türkistanlılar"ın bile çok gerisinde kalındığını üzülerek belirtmeliyim. Nedense pek muhterem kendi aydınları bile bu konuda bir teşebbüse girmemiştir. 2013 yılı içinde bu konuda 20'ye yakın yazı yazdım. Hatta bu yılın başında yeni çıkan bir eserimin sonuna bunları da koymak istedim. Fakat bizim büyük usta "Erol Kılınç" uygun olmaz deyince müstakil bir çalışma için kolları sıvadım. Dolayısiyle belki biraz da olsa "Toprağımız"a karşı görevimizi yapmış olacağız.

Bugünkü Suriye esasında bir "Dinler ve Mezhepler" coğrafyasının göbeğidir. Bu görüşü Irak, İran, Filistin, Ürdün hatta Mısır'a da

teşmil edebiliriz. Abbasîler ile birlikte merkez olma durumu her ne kadar Bağdad'a kaymışsa da yine de Orta Doğu'da Suriye dinî ve mezhebî özellikleri ile merkezî konumunu devam ettirmektedir. Din ve mezhep renkliliği açısından sıraya göre, son zamanlarda "Nusayrî" gibi tutmaz bir deyimle anılan Alevîler; Dürzîler, İsmailîler, Ortadoks Hıristiyanlar ve kahir bir ekseriyet olarak Sünnî Müslümanlar bu coğrafyanın kadîm ahâlisidir. Araplar'ın "Arab-ı Mearibe" yani hastalıklı Arap, sağlıksız Arap olarak gördükleri Suriye Arapları'nın "Nusayrî" kesimi de İslâm dışı sayılarak, "Dürzîler ve Yezidîler" "Heterodoks" gözü ile görülmektedirler. Çünkü bu inançtakilerin İslâm dünyasında başka bir örneği yoktur. Milliyetlere göre sıralarsak Araplar, Türkler ve Türkmenler, Kürtler, Çerkezler hâkim unsurlardır. Ülke nüfusuna göre Araplar'ın % 90'ı Sünnî-Şafiî, Kürtler'in tamamı Sünnî-Şafiî, Türkler ve Türkmenler ile Çerkezler'in tamamı Sünnî-Hanefî'dir. Bu, küçük farklılıkların, milliyetlerin belirlenmesinde bir tarih ölçüsüdür. İsmailî unsurlar ise içinde de bir miktar Arap olmakla birlikle çoğu İran menşelidir, belki Şam taraflarında "Şam Bayadı" denen Türkmenler içersinde az miktarda da olsa "Bektaşî" vardır.

İslâm Tarihi'nde gerek "Hulefây-i Râşidîn" ve "Emevîler"devri Suriyesi derin buhranların, cinayetlerin, mezhep tartışmalarının en yoğun ve yıkıcı devreleridir. Abbasîler ile birlikte Türkler'in İslâm'a duhûlü bu sebeple çok önemlidir. Çünkü bu dönemde Suriye ile birlikte İslâm Dünyası'ında da huzûr sağlanmıştır. Bu asırlar Hazreti Peygamber devrinin dışında gerçek huzurun olduğu ve "Asr-ı Saadet"in devamı mahiyetindedir. Prof.Yusuf Ziya Yörükân, Dinler Tarihi çalışmalarında Selçuklular'ın bu bölgeye 2,5 milyon "Türkmen" transfer ettiğini yazmaktadır. Bu rakam biraz abartılı da olsa, bu kadar insanın bir anda geldiğini düşünmek yanlıştır. Tabiî olarak ifâde edilen bir kültür yayılmasıdır. Fakat Emevîler'den itibaren Fatımîler'in inkırazına kadar düşünürsek bu rakam hiç de abartılı değildir. Çünkü gerçekleşen fiilî huzûrun gülümsemeleri tarih kitaplarında hemen yüzümüzü aydınlatmaktadır. Hele Hulâgu'nun Alamut'u darmadağın etmesiyle Suriye'de de boşaltılan Hasan Sabbah kaleleri olaysız bir "Dinler Dünyası"hâline getirmiştir.

"Türk" ve "Türkmen" vasıflandırması için bu çalışmada dikkat celbeden hususlar olabilir. Lâkin bunun bir ayırım değil hakikat olduğunu okuyunca göreceksiniz. Tıpkı "Orhun Yazıtları"ndaki "Türk"

ve "Oğuz" Beğleri hitabında olduğu gibi. Gerçekten de gerek Tükiye tarafındaki Bayır-Bucak devamı olan Ordu (Yayladağı) ve Kuseyr Türkmenleri ve gerekse Bayır-Bucak, Lazkiye ve Golan Türkmenlerinin kendilerine bu sıfattan önce "Türk" dedikleri muhtelif saha çalışmalarında tesbit edilmiştir. Prof. Abdülkadir İnan'ın Gaziantep yöresindeki çalışmalarında da[1] benzer durumlar vardır. Gerçekten kısmen Akdeniz kıyı şeridinde yaşayan bu insanlar "Türk"deyimini "Türkmen"deyiminden önce ve israrla vurgulamaktadırlar. Halep, Şam, El-Cezire Türkmenleri'nde de olduğu gibi ana lisanlarında "Arapça"ya dönüşme olmamıştır. Üstelik bunlarda "Göçmenlik" de çok eski zamanlarda sona ermiştir. Reyhaniye ve Haleb'in başta "Bayat" olmak üzere "Bozok" boyları kesinlikle Halep ile Anadolu yaylaları arasında son zamanlara kadar göçebe hayat sürmüşlerdir. Bu durumda Amanoslar'da yoğun olan "Üçok" Boyları ile Bayır-Bucak ve Lazkiye Türkmenleri'nin arasında daha çok benzerlikler vardır. Zaten kaynaklarda da "Bozok" ve "Üçok" boylarının iskânında birincilerin Amik Ovası kuzeyi ve doğusu (Haleb), ikincilerin ise güney ve güneybatı yöresinde bulundukları[2] bilinmektedir. Bu sebeple "Üçok" boylarının "Kınıklar"gibi birçoğunun erken şehirleşme dolayısiyle "Göçmen"olan "Türkmenlik"den "Türklüğe"e intisab ettikleri akla gelmektedir. Netice itibariyle "Bozok" ve "Üçok" gibi efsane kaynaklı değerlendirmeler de ayırım gerektiren hususlardan olmayıp, insanlar "Boy" esasına göre kelle kele sayılmış değillerdir. Ayrıca "Türk" ifâdesine alışmak yılların ve muhtelif iskânların sonucudur. Kaldı ki bizde "Boy" değiştirmek "Soy" değiştirmek kadar zor değildir. Zaten Kaşgarlı da Türk boy-kavim-kabile-ulus sayılarının saymakla bitmiyeceğini[3] ifâde etmektedir.

Bu kitapçığa küçük bir "Ortadoğu Tarihi" diyebilirsiniz. Coğrafya'dan vatana, milletten milliyete, dinden mezheplere kadar çeşitli fakat yekpare düşünülmesi için ve sırf dikkat çekmek maksadiyle böyle bir yola başvurulmuştur.[4] Öyle olması gereken bir anlayıştan

---

1 Prof. Adülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemer*, s.14,TTK., Ankara 1968.

2 Prof. Mustafa Kafalı, "Suriye Türkleri," 1, s.32-33, *Töre Dergisi*, Sayı 21, Şubat 1973.

3 Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügati't-Türk*, Cid.1, S.8, Besim Atalay, TDK., Ankara, 2006.

4 Bayır-Bucaklı Eğitimcii İsmet Bozoğlan ve Yayladağı göçmen çadırla-

hareket edilmiştir. Bazılarının düşündüğü ve doğru bulduğu gibi "Suriye iç meselemiz değildir" görüşlerine katılmıyoruz. Elbette bu ülkenin yakılarak saman alevi gibi uçmasına millet olarak seyirci kalmayacağız. Çünkü 1250 yıldan beri Türklük bu coğrafyanın hâkim unsurudur. Hangi milletten, hangi din ve mezhepten olursa olsun burada yaşayan Türk olmayan unsurların ikinci lisanı "Türkçe"dir. Türkler'in de sırf İslâmî telâkkilerle belki birinci veya ikinci lisanı "Arapça"dır.

Hâsılı ne yaparsak yapalım tarihten ve müşterek medeniyetten ayrılamayız. Bazılarımızın, hattâ hükümetlerimizin görüşleri de farklı olabilir. Lâkin mutlak hakikatler sadece elimizi kolumuzu değil, gönüllerimizi de bağlamıştır. İşte bu pencereden bakılınca, bu kitabı hemen okuyup bitireceğinizi sanıyorum. Mutlaka eksik ve hatalar olabilir. Bunlar sahibine aittir. Olumsuz görüşlere de aynı açıdan bakılmalıdır. Takdir okuyucunundur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında Mersin Milletvekili Bayır-Bucaklı Mehmet Şandır, Dr. Esat Arber, Eğitimci İsmet Bozoğlan ve Nevrez Ağa'nın torunu Kemal Bilecik'e teşekkür etmeliyim. Ayrıca meselenin ehemmiyetine binaen bir program yapmamızı teklif etmesi sebebiyle böyle bir çalışmaya sebep olan Gazeteci-Tarihçi ve Programcı Murat Bardakçı'ya da şükranlarımı sunmak isterim. Netice olarak bu görüşleri her zaman zihninde taşıyan Ötüken Âilesine ve Muhterem Erol Kılınç Ağabey'e sonsuz teşekkürler sunuyorum.

Adana,15.04.2014 **Ali Bademci**

rında yapılan saha çalışmalarının sonuçları da böyledir. Her bakımdan Bayır-Bucak ahalisinin devamı olan Yayladağı ve köylerinde de "Türkmen" ikinci soy adı olup boy adları pek kullanılmamaktadır. Herkes ilk soruşta "Türk" olduğunu söyleyerek ancak detaylarda "Türkmen" tâbirine yer vermektedir.

Birinci Bölüm
Türklerden Önce Suriye

A) Coğrafî Durum ve İlk Yerleşikler

Suriye adı Babilliler tarafından kullanılan "Sûri" kökünden çıkmış olup MÖ. 3000 yıllarında doğuda Medya, batıda Toroslar, güneyde Bâbil Ülkesi, kuzeyde ise Ermenistan ile çevrili coğrafyanın adıdır.[1] Tabii olarak yukarıdaki coğrafî tanımlama da o zaman için geçerlidir. Hattâ bazı kaynaklarda "Süryâni" adı ile[2] Lübnan'ın "Sur" şehir adının da aynı kökten türediği ve Yunanlılar'ın bu sebeple bütün sahil şeridine bu adı verdikleri[3] ifâde edilmektedir.

Bugünkü Suriye'nin bir devlet ve dolayısiyle ayrı bir coğrafya olarak adlandırılması 1. Dünya Savaşı'ndan sonra galip emperyalist devletler tarafından başlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Araplar tarafından "al-Şam"[4] olarak adlandırılan Suriye Irak'ın batı kısmı, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü de içine alıyordu. Avrupalılar ise Ürdün'ü ayrı tutuyorlardı. Osmanlı coğrafya atlasları da böyleydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İsrail, Ürdün, Lübnan ve günümüzde Filistin eski Suriye'nin yeni devletleri oldular. Şimdiki Suriye de böyle ortaya çıkmış oldu.

---

1 Prof. M. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark III, Suriye ve Filistin*, s.1, Ankara 1987.

2 http://www.suryaniler.com.

3 Doç. Dr. Ömer Osman Uyar, *Suriye (1908-1938)*, s.1, Ankara 2004.

4 H. Lammens, "Suriye", *İslam Ansiklopedisi*, cilt:10, s.51-66, Ankara 19.

Bugünkü Suriye 32°,19-37', 20 kuzey enlemi ile 37°,37-42',22 doğu boylamı arasında bulunmaktadır. Dolayısiyle coğrafî konum olarak batıda Akdeniz ve Lübnan, kuzeyde Türkiye, doğuda Irak, güneyde Ürdün ve güneybatıda İsrail siyasî haritada yerlerini almış oldular. Esasında bugün "Kuzey Suriye" dedikleri coğrafî vasıflandırma temelinden sakattır. Bununla ifâde edilmek istenen, Anadolu fayının devam ettiği topraklardır. Bugünkü Türkiye- Suriye hududunun ne tarihî ne de coğrafî anlamı yoktur. Prof.Mustafa Kafalı'ya göre Akdeniz kıyısındaki Basit Burnu'ndan Irak'ın Musul Şehri'ne çizilecek düz bir hattın kuzeyi Anadolu'ya ait olup adı da Güneydoğu Anadolu'dur.[5] 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda ise Suriye Golan Tepeleri'ni İsrail'e kaptırarak ilk büyük toprak kaybını verdi ve tam mânâsı ile bugünkü konuma oturdu.

Suriye tabiî güzellikleri ile ilk çağlardan beri insanların dikkatini çekmiş ve daimî bir yerleşim merkezi olmuştur. Batıda deniz kenarında Akdeniz iklimi ve Lübnan Dağ silsilesinin serin havasına karşılık, kuzeyde Anadolu'nın Fırat Nehri ile sulanan geniş Halep Ovası, orta ve doğu ile güneye doğru kara ikliminin hüküm sürdüğü uçsuz bucaksız Arap Çölleri'ni (Badiyatü'l-Arab)[6] görürüz. Dolayısiyle bir günde ülkenin çeşitli yönlerinde değişik iklimleri hissedebiliriz. Hatay topraklarında kalan Cebel-i Akra dağ yamaçlarındaki Kesep ve köyleri denizi gören yaylalık yerler olup, Lübnan'ın doğusunda Ensariye Dağları ortalama 1000 m. yüksekliktedir. Daha doğuda Cebel-i Şark yer yer 2000 m. yüksekliğe kadar çıkar. Bu dağlara dayalı Hermon Dağı ise 2814 m. yüksekliğe kavuşur. Daha doğusu, ortalama 300 m. yükseklikte çakıllı bozkır görünümünde çöldür. Ebu Rumeyn Dağları ülkenin ortasındadır. Güney-

---

[5] Dr. Esat Arber, *Suriye Türkmenleri Platformu*, vs.27, İstanbul 2012.

[6] H. Lammens, "Suriye", *İslâm Ansiklopedisi*, cild:11,s.51-66, Ankara 19.

batıda Dürzî Dağı 1800 m. ile dağlık Hamad bölgesinde bir miktar alçalır.

Suriye'nin su kaynağı Anadolu menşelidir. Fırat coşkun suları ile sadece Halep Ovası'nı sulamakla kalmaz, aynı zamanda El-Cezire'ye kadar Güneydoğu Anadolu'yu sulayarak Basra'ya kavuşur. Ülkenin ikinci büyük su kaynağı Asi Nehri güneydeki dağlardan çıkarak doğuya hafif bir kavisle âdeta kıyıya paralel olarak Hama-Hums-İklib üzerinden Hatay'ın Cisr-i Hadid'inden (Demir Köprü) ve Antakya'nın içinden geçerek Samandağı'nda denize dökülür. Bugün her iki nehir üzerinde de baraj mevcuttur.

Suriye'nin Lübnan'a paralel Ensariye Dağları'nın hâkim bitki örtüsü alabildiğine çam ormanlarıdır. Yayladağı'na doğru ve Akdeniz ikliminin kısmen de olsa hüküm sürdüğü bölgelerde zeytin ağaçları hâkim bitki örtüsüdür. Defne ağaçlarının en güzel ve kalitelileri bu kıyıya yakın yerlerde yetişir. Hama, Hums, İklib çöle varana kadar Haleb Ovası hep zeytinliktir. Arkadaki Bayır-Bucak,Lazkiye narenciye bölgesidir. Makilik dağ yamaçlarında ıhlamur, göknar, porsuk ağacı; daha güneyde mersin, şimşir, katran ağacı, katırtırnağı, yabani zeytin; bozkırda alıç, doğuda Fırat kenarında çöl bitkisi hurma coğrafyanın yemyeşil özellikleridir. Esasan Suriye'de başta üzüm ve incir olmak üzere meyve bolluğu bu medenî bitkilerin bulunmadığı ve az olduğu Arabistan'da da Araplar tarafından dikkati çekmiş ve daha milât asırlarında "Bedevîler" "şarap ve mayalı hamur" bolluğu yüzünden bu bölgeyi cazibe merkezi olarak addetmişlerdir. Bu sebeple buralara yerleşen Araplar zamanla ilk yerleşiklerle kaynaşmışlardır.[7] Son yıllardaki rekabete bakılırsa ülkenin yeraltı bakımından da zenginliğinin izâhı açıklığa kavuşabilir.

---

[7] H. Lammens, s.51.

Günümüzde dünyada hiçbir millet yaratıldığı veya vatan olarak iskân olduğu topraklarda yaşamamaktadır. Çeşitli sebeplerle yer değiştirmeler olmuş, bunun için savaşlar çıkmış, bu yüzden ve tabii sebeplerle o toprakları vatan edinenler tarih içerisinde eriyip yok olmuşlardır. Fazla mekân değiştirmeyen Avrupa milletlerine karşılık Asya, Afrika, Yakın Doğu ile Orta Doğu âdeta milletlerin yarış meydanı olmuştur. İlâhiyatçılara göre Âdem ile Havva'nın yaratıldığı bölge Güney Afrika olmasına karşılık medeniyet ve kültür alanları Asya, Avrupa, Avrasya, Orta Doğu ve Yakın Doğu'da teşekkül etmiştir. Artık etnolojik olarak eski yurtlar fazla bir şey ifâde etmemektedir. Lâkin özellikle dinî sebeplerle bazı toprakların ilk ahalileri hâlâ günümüzde önemini korumaktadır. İşte bu ülkelerden biri de şüphesiz ki yukarıdan beri tanımladığımız Suriye coğrafyasıdır. Suriye tarihi ve etnolojisini inceleyenler mutlaka bu ilk yerleşiklere ait bilgileri vermişlerdir. Haklı olarak bu coğrafyada mutlaka o zamanın, fakat şimdi kaybolmuş insanların fizikî ve genetik özellikleri ile dinî hayatlarından izler bulunmaktadır.

Pek çok medeniyet ve kültürlerin anavatanı olan Suriye coğrafyasının dinî kaynaklara göre ilk yerleşikleri Hz. Nuh'un oğlu Sam'dan türeyen ve Sâmî dili konuşan Sâmîler'dir.[8] Müslümanların bu ülkeye sahip olmasına kadar Amoritler, Fenikeliller, İbranîler, Hititler, Persler, Makedonyalı İskender, Roma ve Bizans İmparatorluğu bu ülkeyi elinde bulundurdu. Dolayısiyle bu ilk yerleşikler tarihî kayıtlarla da örtüşmektedir. Bu bilgiler ışığında Suriye'nin Anadolu, Mezapotamya, Mısır ve Arabistan için geçiş yolu olarak kullanıldığını mutlaka belirtmeliyiz.[9]

Eski çağlarda Suriye ve Filistin topraklarına *"Kenan Diyarı"* diyorlardı ki bu ad muhtemelen burada "Kenanîler"in

[8] http//coğrafya.gen.tr/siyasi /devletler/suriye. Htm 1/8

[9] Ömer Osman Umar, *a.g.e.*,s.4.

ilk yerleşikler olmasındandır. Zaten daha ziyade Suriye'nin güneyi ve Filistin toprakları için alçak kottan dolayı "Çukur" anlamına gelen bu isimin kullanıldığı kaynaklarda ifâde edilmektedir.[10]

MÖ. 2500'de Suriye'nin hâkimi Akadlar olup sahil ve iç kesimlerde Kenanîler, Lübnan Dağı ve iç kesimlerde ise Amurrular bulunmaktaydı. Ancak Mezopotamyalı Sümerler bunların kesin hâkimiyetine son vermişlerdir. Fenikeliler'in dışarıdan geldiği sanılıyorsa da tıpkı Kenanîler gibi buranın ilk yerlileri olduğu ve Sâmî ırktan gelme bulundukları ve din tarihçilerinin ileri sürdüğü İbranîler'in de aynı kökten çıktığı arkeolojik kazılarla ispatlanmıştır. Hititler ise "Sâmî" değildir. Sümerliler zamanı kültürel ve ticarî hâkimiyet Toroslar ve Amanosları aşarak Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılmıştır.[11] Babilliler Suriye ile Mısır Firavunları'nın irtibatını keserek hâkim oldukları Suriye'yi Hititler'e devretmişlerdir. Meşhur Kadeş Savaşı ile MÖ.1350 yıllarında Hititler aşağı yukarı bugünkü Suriye ve Lübnan'ın hâkimiyetini Anadolu ile birlikte omuzlamışlardır.[12] Bunlardan sonra Fenikeliler Suriye'ye sahip olunca ticaret glişmiş ve ihracaat merkezi olarak Sayda ve Sur kıyı şehirleri ortaya çıkmış, ancak bu da uzun sürmeyerek Asur Hükümdarı Sargon, Büyük İskender'e kadar ülkenin hâkimi olmuş, Romalılar ise yapılan taksimde doğuyu Bizans'a bırakmışlardır.[13]

Görüldüğü gibi bugünkü Suriye'de kavim kavmi yutmuştur. Bu kadar milletin yaşadığı bir coğrafyada artık etnik âidiyetten bahsetmek mümkün değildir. Bugün burada

---

[10] Prof. Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, Cild.1, s.1, İstanbul 1976.

[11] M. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark Elam ve Mezopotamya*, s.388, Ankara 1987.

[12] M. Şemseddin Günaltay, *a.g.e.*, s..588.

[13] Günaltay, *Yakın Şark III, Suriye Filistin*, s. 386.

hak iddia eden unsurların hiçbirinin uzun hâkimiyetleri ve kalıcı bir medenî varlıkları da sözkonusu değidir. Birkaç istisna dışında nereye giderseniz kalıcı eserler İslâmî dönemlerle izah edilmektedir. Araplar'ın bütün nankörlüğüne rağmen bugün Suriye üzerinde belirgin "Türk-İslâm" mührünün ağırtlığı % 90'lardadır. Nerde "Beni Kalb, Beni Lahm, Beni Cüzam" Araplar'ı… Bunların konuştuğu dil bile sanıldığı gibi Arapça değil, Arapça ve Aramî ifadeler karışımı "Sabir Dili"dir.[14] Bu sebeple gerçek Araplar Suriyeliler için "Arab-ı Mearibe" yani sonradan Araplaşan; sağlıksız, sahte "Arap" demektedirler.

[14] H. Lammens, s.51.

B) Dinler ve Mezhepler Ülkesi

982 yılında yazılmış olan *Hudûdü'l-Âlem* dinler ve mezhep çoğrafyasını anlatırken evvelce zikrettiğimiz gibi Suriye, Filistin, Mısır ve El-Cezire'yi Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile birlikte zikretmektedir. Tabiî olarak îzaha Hâris (Ararat) Dağı'ndan başlar.[15] Dolayısiyle El-Cezire'nin sırtını dayadığı Cudi Dağı'na Nuh'un gemisinin saplandığını, buradan itibaren Akdeniz kıyı şeridi ile Arabistan ve Yemen'e kadar dinler coğrafyasını detaylandırmaktadır. Aynı kaynak Arab yarımadasının dinî ve sosyolojik örtülerini gayet geniş açıklayarak Kur'an'da 13 Sure ve 99[16] yerde, geçmiş ile ilgili olarak mükerreren adı geçen İsrailoğulları ile ilgili olarak Tîh-i Beni İsrail (İsrailoğulları sahrası) ve Musa'nın Musevîliği'nin ilk yurdu Tur-i Sina mevkii açıklanmaktadır.

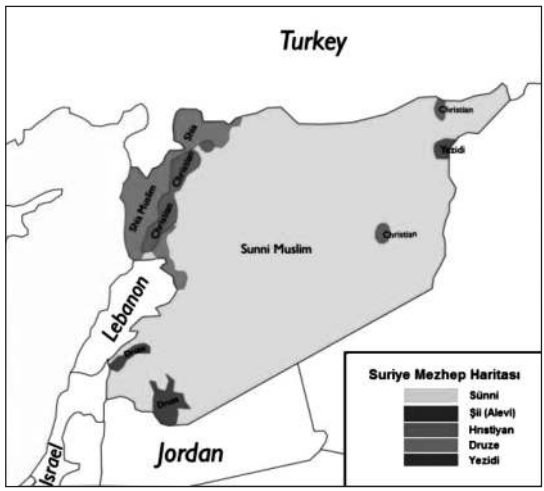
Dolayısiyle daha Dımaşk'dan itibaren Mısır ve Arabistan içlerine doğru Hz. Musa'nın faaliyet sahası olduğunu açıklıkla ifade edebiliriz.[17] Hz. Musa'nın bölgesinde daha sonraları Hıristiyanlık ve takip eden İslâmî dönemde cağrafyanın taşıdığı dinî teamül ve kültür unusurları sebebiy-

---

[15] V. Minorksy, *Hududü'l-Âlem, Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, s.19, İstanbul 2008.

[16] Tanyu, *Age.*, s.25.

[17] *Age*, s.19.

Suriye'de Din ve Mezhep Haritası

le "Tur-ı Sina"dan "Zuar"a kadar Müslüman "Haricîler"in kuvvetle intişar ettiğini, hattâ Dımaşk ve Bakras'a kadar İslâmî unsurları etkisi altına aldığını görmekteyiz; lâkin Rum'a yani Anadolu'ya, henüz Müslüman olmadığı için, girememiştir.[18]

Musevîlik'ten sonra Hıristiyanlığın zuhuru da aynı bölgede meydana gelmiştir. Hz. İsa'nın Beytüllâhim'de doğduğu ve İncil'i buralardan itibaren önce Musevî toplumuna kabûl ettirmeye çalıştığı bilinmektedir. Bu durumda bugünkü Kudüs şehrinin semavî üç dinde de Filistin ve Suriye topraklarında vücût bulduğu, çeşitli dinî tartışmaların bu coğrafyada meydana gelip İslâmî deyimle "Mezhepler"in dahi evvelâ buralardan köklendiği kabul edilmektedir. Birkaç yüzyıl Suriye ve Filistin coğrafyası İslâmî düşünce ve münakaşaların merkezi olmuştur. Sünnî-

[18] *Age.,* s.20.

lik'ten Şiîliğe[19], Haricîlik, İsmailîlik[20], Nusayrîlik[21] ve Hıristiyan Nestûrîlik[22] gibi mezhep cereyanlarının ilk vatanı bu topraklardır.

[19] Prof. Ethem Ruhi Fığlalı, *İmamiye Şiası*, s.10, Ankara 1984.

[20] Farhad Daftaray, *İsmailîler*, s.55, Ankara 2005.

[21] Muhammed Emin Galib et-Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, s.23, Adana 2012.

[22] Maxime Rodinson, *Muhammed*, s.28, İstanbul 2008.

C) İslâm ve Abbasîler'e Kadar Arap Dönemi

Şühesiz ki dinler tarihi nazarından bugünkü Suriye ile Filistin topraklarını Arap ırkından ve kültüründen ayrı düşünmemiz mümkün değildir. İslâmiyet'in doğduğu Arap Yarımadası topraklarda bile, ve incelemekte olduğumuz topraklarda Araplar diğer ilk yerleşiklerle birlikte yaşıyorlardı. İslâm'ın kutsal şehirleri Mekke ve Medine'de dahi kavimler bir aradaydı. Kavmî ayrılıklar evvela Arap düşüncesinde gelişti. İslâmî kaynakların hep kavim ve kabileleri vurgulamasının gerçek sebebi budur. Hz.İsa'nın adının bile Kur'an kaynaklı ve Arapça olduğu[23] bilinmektedir. Buna karşılık "Kentler", "Medine" adının İbranice olduğunu bilmeliyiz.[24] Fakat ne olursa olsun Arabistan'ın İslâm'la birlikte Araplaştığını ve millet olarak bir bütünlük sağladığını kabul etmek zorundayız. İsa'nın dini Roma İmparatorluğu gibi devasa bir devletin himayesinde dünya dini olmuştur. Araplar'ın bu devirlerde de çok canlı olduğunu, M.S.270 yılında Roma İmparatoru olan Palmiralı Zanobya'nın Arap kökenli[25] olmasından anlıyoruz. Do-

[23] Nisa Suresi, 4/157.

[24] Maxime Rodinson, s. 25.

[25] Rodinson, s. 48.

ğuşu ile ölümü arasında ömrünün ortasının milâda denk geldiği gibi teoriler nazara alınırsa Hıristiyanlığın doğuşu ile İslâm'ın zuhûru arasında 600 yıl gibi bir zaman farkı vardır. Bu zaman içerisinde tıpkı Musevîlik gibi Hıristiyanlık da insanlara yeteri kadar mânâ yükleyemediği için insanların İslâm'la tebşir edildiği bir gerçektir.

İslam Peygamberi'nin Hz. Hatice adına ilk Arabistan dışına çıkışları, ticarî tecrübelerinin gelişmesini ve Hz. Hatice'nin servetini artırmasını da Suriye ile izâh edebiliriz. Hicret yıllarında Suriye-Filistin-Mısır ahâlisi ile Arabistan Arapları o derece kaynaşmıştır ki Hz. Muhammed'in tek erkek evlâdı olan İbrahim'in anası İskenderiye'den gönderilen Maria adlı muhtemelen Arap olmayan bir hanımdır. Bu sebeple Musevîlik ve Hıristiyanlığa rağmen İslâmiyet'in de en güçlü vatanı Orta Doğu topraklarıdır. Zaten İslâmın yayılışı da bu istikamette gelişmiştir.

6. yüzyılda Orta Doğu çok büyük kargaşalar içerisindedir. Roma İmparatorluğu'nun doğu kolu olan Bizanslılar ile İran'ın hâkimi Sasanîler ölümüne birbirini kırmaktadırlar. Tabiî olarak er meydanı Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Suriye topraklarıdır. Bu mücadeleler dinî sebeplerden ziyade iktisadî hâkimiyet yüzünden olmaktaydı. Çünkü Uzak Doğu mallarının Orta Doğu ve Avrupa'ya ulaşmasını sağlayan yollar buradan geçmekteydi. Bizanslılar İran'ın elinde bulunan Mezopotamya'yı almak, Sasanîler ise Suriye, Filistin ve Mısır'ı Romalılar'dan boşaltmak peşindeydi. Araplar ise henüz İslâm'la tanışmadıkları için Suriye ve Mısır çöllerinin gerisinde kalıyorlardı. Persler amansız mücadelede Araplar'dan faydalanmak için çöl ötesine el attılar ki Bizanslılar da Suriye ötesinde aynı şeyi denediler. Her ikisi de amacında başarılı olarak Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasına evvelâ Beni Lahm kabilesini çektiler. Pers İmparatorluğu'nun başkentine yakın olan "Hira" şehrinin kuruluşunun bu şekilde olduğu bilinmek-

tedir.[26] Aynı zamanda Bizanaslılar da Suriye'de yer yer Arapları iskân ettiler.

6. yüzyılın sonlarında Orta Doğu'nun dengelerine Türkler de müdâhil oldu. İran Hükümdarı Anuşirvan ile Göktürk İmparatoru İstemi Kağan'ın Güney Asya'da bulunan Eftalitler'i ortadan kaldırarak topraklarını paylaşmaları sonucu Türk-Bizans münasebetlerinin başladığını görüyoruz. İslâm Peygamberi'nin doğduğu günlerde Türkler Bizanslılar'la beraber Sasanîler'e karşı savaştılar. Bu birliktelik gerçi Araplar'a zarar vermiş ve Persler'i Arabistan'a doğru tazyik etmiş ve bunun sonucu olarak ilk büyük rekabet ve ezelî düşmanlığın başladığını da görüyoruz.

Araplar'ın Suriye coğrafyasına yönelmelerinin Hz. Muhammed'in emri olduğunu biliyoruz.[27] Bu sebeple gerek İran istikameti ve gerekse Bizans istikameti İslâmî fütûhatın ancak hicretten, hatta Hz. Muhammed'in ölümünden sonra başladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ünlü İslâm kumandanı Halid bin Velid esasında İran Cephesini'ni tutuyordu; lâkin 634 Temmuz ayında Bizans İmparatorluk birliklerine karşı Suriye-Ürdün-Filistin hattında çarpışan orduların başına geçti. Kudüs ile Baycibrin arasında bulunan Acnadin'de yapılan zorlu savaşta Bizans İmparatorluk orduları kötü bir hezimete uğrayarak Filistin-Ürdün hattının Anadolu tarafına doğru çekildiler. 635'de ise Bizans ordusunda bulunan Araplar'ın yardımıyla Halid bin Velid, Şam'a dayandı; böylece bütün Akdeniz sahili ile Kudüs ile Suriye 638'de tamamen Müslümanların eline geçti.[28] Muaviye'nin Suriyer'de sağlam bir askerî ve idarî düzenleme yapması Hz. Osman'ın Halifeliğine rastlar. Suriye'de Arabistan'dan daha kuvvetli ve vurucu gücü yüksek bir ordu meydana getirilmişti. Muaviye Suriye ile yetinmeyerek

---

[26] *Age.,* s.51.

[27] Lammens, s.52.

[28] *Age.,* s.52.

Mısır'a da el attı. Hz. Ali Muaviye'nin hatalarını gören ilk adamdı. Ancak Muaviye onun Halifeliğine karşı çıktı ve 658'de Sıffîn'de bir kardeş savaşı başladı. Suriyeliler Muaviye'nin tarafını tuttular ve İslâm'da "Haricîlik" denilen akım bu sebeplerle Suriye coğrafyasında ilk temellerini atarak oluşan çekişme ortamında Hz. Ali 661 yılında bir "Haricî"nin hançeri ile şehid edildi ve bunun sonucu olarak ilk münakaşa ve İslam'da ayrılıklar da bu yüzden kendini geliştirerek katladı.

Artık İslâm'a merkez olma işi Suriye topraklarına geçmişti. Duruma tamamen hâkim olan Muaviye, Şam'ı sadece devlet merkezi değil aynı zamanda Hilâfet'in de merkezi haline getirmiş oluyordu. Bu sebeple burada birçok imar faaliyetlerine girişildi ve Suriye Mısır'dan daha alımlı ve bakımlı bir ülke haline geldi.[29] Bütün bunlara karşılık Hz. Ali'nin şehâdetinden sonra Emevîler devrinde İslâm'da ayrılık hareketleri başlamış, ortaya çıkan "Şiîlik"in de ilk vatanı Suriye olmuştur. Ancak buradan Irak'a doğru yayılmağa başlamıştır. "Şiîlik" deyimi evvelâ Emevîler'e karşı Hz. Ali soyunun haklarını aramak ve yardım etmek için toplananları ve onlara taraftar olanları ifâde etmek için kullanılmıştır.[30] Esasında Emevî iktidarı İslâm öncesi Suriye Araplarının üstünlüğüne dayanan [31] Arap diktatörlüğünden başka bir şey değildi. Hz. Ali'den sonra 680 yılında oğlu ve Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in Emevîler tarafından hunharca öldürülerek şehid edilmesi "Şiîlik"in Irak coğrafyasına kadar yayılmasını ve gerçek anlamda doktrinleşmesini sağlamıştır. "Şiî" deyiminin çoğulu olan "Şia"[32] bizzat Hz. Muham-

[29] Ömer Osman Umar, s. 6; Lammens, s.52-53.

[30] Prof. Dr. E. Ruhi Fığlalı, *İmamiye Şîası,* s.107, Ankara 1987.

[31] Lammens, s.53.

[32] Nihat Yazılıtaş, *Fatimî Devletinde Türkler*, s.19, TTK, Ankara 2009. Bu kaynakta zikrettiğimiz anlamın "İstılah" olarak değerlendirmek ge-

med tarafından Hz. Ali'ye uyanlara verilen addır.[33] Dolayısıyla "Kerbelâ Olayı"ndan sonra aynı yıllarda "Tevvabun Hareketi"[34] merkez Suriye olmak üzere Irak'da da müfrit "Şiîliğe" dönüşmüştür. Birbirinden ayrılmayan her iki coğrafyada da Emevîler'i israrla destekleyen İslâm öncesi zihniyeti taşıyan Araplar'ın başı çektiğini bir daha zikretmemiz lâzımdır. Bunlar yeni İslâm fatihlerinden klâsik Arap dilini öğrenerek Suriye'nin tamamen Araplaşmasını sağlamışlardır[35]

750 yılına kadar devam eden Müslümanlar üzerindeki dinî ve idarî hâkimiyet zamanında hedefin yine Bizans ve İran olduğunu görüyoruz. Hatta Emevîler'in, Anuşirvan dolayısıyla akrabalık ilişkileri kurduğu, Bizanslılar'ın da ortaklık yaptığı Doğu'nun güçlü millet ve milliyeti Türkler'in de Araplar tarafından bu devirde iyice keşfedildiği ve Çin gibi Uzak Doğu Devleti'nin İslâm'ın dünya hâkimiyeti için masaya yatırıldığını da bilmekteyiz. Hatta Hz. Muhammed'in[36] rivayet edilen hadîsleri ve daha sonra tefsiri yapılan inzar âyetlerine göre[37] Arap kültürü tarafından Türk ırkının pek iyi tanındığını öğrenmekteyiz.

İran'da güçlü II. Sasanî Devleti'nin 632'den başlamak üzere Halid bin Velid'in üzerinden geçtiği ve bazı tarihçilere göre şiddetli bir soykırım yapıldığı, Massignon ve Hilmi Ziya Ülken'e göre bu yüzden Şiîliğin bir İran aksü-

---

rekliliği belirtilerek kaynak ve sözlüklerde "Şia" kelimesinin "Fırka, parti, cemaat, taraftar, izleyenler" anlamında olduğunu ve *Kur'an*'da da bu anlamda kullanıldığı belirtilmekte ve s.18/79-80 dipnotlarda mehazlar ortaya konmaktadır.

33 Abdülbaki Gölpınarlı, *Şîilik*, s.23, İstanbul 2011.

34 Fığlalı, *a.g.e.*, 109.

35 Lammens, s.54.

36 Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, s.27, M. Emin Bozarslan Tercümesi, İstanbul 1971.

37 *Kaşgarlı Mahmud*, Cld.1,XVIII.

lameli olduğu[38] görüşü ağırlık kazanmıştır. Çünkü Arap istlasından sonra Farslar oldukça küçülerek bugünkü Fars Körfezi kıyısına yuvalanmış ve komple Şiîliğe intisap ederek sadece Orta Asya'da Samanoğulları ve Ortadoğu'nın Kürtleri ile Hindistan'ın Afganları bu ırktan neşet etmelerine rağmen[39] bugüne kadar "Sünnî" kalmışlardır. İran'ın Şiîleşmesine 7. yüzyılın sonu ile 8. yüzyıl başında zalim Emevî iktidarlarının da sebep olduğunu bilhassa belirtmemiz gereklidir. Samanoğulları bakiyesi olan Tacikler ile İranî menşeden geldikleri birçok kaynakta ifâde edilen Kürtler ve Afganlılar'ın ileri tarihlerde Türk ırkının tesiri ile Şiî olmadıklarını, Abbasîler devri Türk hareketlerinden anlamaktayız. Dolayısıyla Suriye menşeli bir dinî hareketin sadece Orta Doğu'yu değil Şark'ı da etkilediğini ifâdede bir mahzur yoktur. Daha Abbasîler devrinin başında Türkler'in bunlarla kurdukları ortaklık dolayısıyla İran'da ortadan kaldırılan bir milletin yerini Araplar dolduramayınca bütün coğrafya Türkler'in öz vatanı olmuştur ve bugün dahi böyledir.

---

38 Tahir Harimi Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, s.9, İstanbul 1940.

39 *Ags.*, s.9-10.